

September 2026

Omstrukturera Sverige!

Om 1990-talets ekonomiska
expertis och råden som skulle
få svensk ekonomi på fötter

Elisabeth Lindberg

Facken inom industrins
produktivitetskommission

Elisabeth Lindberg
är fil.dr i ekonomisk historia.

Innehåll

Förord	4
Inledning	5
Problembeskrivning	8
Analysram	11
Material	12
Historisk bakgrund	13
Bakgrunden i 1970- och 1980-talen: industrins nedgång som ekonomisk motor.....	13
1990-talets politiska omvandling: rädda eller byta ut svenska modellen?	15
Empirisk genomgång	18
Historieskrivning i dokumenten.....	18
Produktivitetsdelegationen och Ekonomikommisionen	18
SNS Konjunkturråd 1993, Det svenska experimentet 1998 och SNS Ekonomiråd 2000	20
LO:s Ekonomiska utsikter 1993, 1998 och 1999.....	21
Idéer som manual för handling.....	23
Rekommendationernas placeringar	25
Jämförelse med beskrivning av nuläget	27
Slutord	29
Referenser	31

Förord

För två år sedan disputerade Elisabeth Lindberg på en avhandling i ekonomisk historia om svensk ekonomisk politik mellan 1960 och 1990. Avhandlingen tar sin utgångspunkt i samspelet mellan ekonomisk expertis och politik – om konkurrensen mellan ekonomiska idéer och de resurser som krävs för att idéerna ska kunna omvandlas till politik.

I den här mer övergripande rapporten använder Elisabeth samma tankeram för att vi bättre ska förstå hur de bejublade och bespottade 1990-talsreformerna såg dagens ljus och hur de därefter har etablerats som något vi alla förhåller oss till.

Men vet vi med någon precision vilka reformer som ledde till vad? Har vi en balanserad förståelse för vilka institutionella förutsättningar som krävdes för att just den här synen på nödvändiga reformer skulle få ett sådant genomslag? Och bortom detta: Med en mer empiriskt inriktad nationalekonomi och en mer tvärvetenskaplig samhällsvetenskap, hur bör detta påverka den ekonomisk-politiska mångfalden?

Med hopp om intresseväckande läsning!

Stockholm, 20 september 2026

Daniel Lind

Forskningsledare för Facken inom industrins produktivitetskommission

daniel.lind@arenagruppen.se

Produktivitetskommissionen är ett projekt som finansieras av Facken inom industrin och som drivs i samarbete med den partipolitiskt obundna, fackligt orienterade tankesmedjan Arena.

Läs mer och anmäl dig till vårt nyhetsbrev här: <https://arenaide.se/produktivitetskommissionen>

Inledning

I en passus i Ekonomikommisionens slutbetänkande, mer känd som Lindbeck-kommisionen efter dess ordförande nationalekonomiprofessorn Assar Lindbeck, står följande mening att läsa: ”Slutet på den offentliga sektorns expansion har drastiskt minskat behovet av att bygga ut stora centrala planeringsorgan” (Lindbeck, 1993, s. 156). Det är inte det mest kända citatet från skriften. Inte heller det mest slående budskapet, men det är trots att man nästan missar det ett helt centralt antagande för Lindbeck och hans kommissionsmedlemmar. Den offentliga sektorns expansion är slut. Den centraliserade organisationsformen är över. En ny tid börjar där något helt annat än det som föregått den ska ta form. Det kan ses som 1990-talets credo.

Den här rapporten tar avstamp i skärningspunkten mellan expertråd, intressekoalitioner och 1990-talets historieskrivning av tidigare årtionden. Syftet är att analysera 1990-talets ekonomiska reformer i såväl ett samhällsekonomiskt som ideologiskt perspektiv. Där är Ekonomikommisionen en hörnsten, men den här rapporten går även igenom 1991 års produktivitetskommission, samt publikationer från tankesmedjan Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS). Källorna är valda med intentionen att skapa kontinuitet genom att följa ungefär samma konstellation av expertis som Ekonomikommisionen bestod av. För att skapa kontrast ställs SNS-publikationerna sida vid sida med LO:s prognosskrift Ekonomiska utsikter. Materialet jämförs sedan med den senaste produktivitetskommissionen som presenterade sitt huvudbetänkande förra året.

Med historikern Göran B Nilssons ord skrev Lindbeckkommisionen historien baklänges (Nilsson, 1988). Det innebär att den som observerar historiens gång ser på den med glasögon som är färgade av nuläget, snarare än att låta det historiska händelseförloppet leva utifrån sina egna förutsättningar. När kommissionen analyserar framför allt 1970- och 1980-talen är det med 1990-talets blick. De beslutsfattare som exempelvis under oljekrisåren 1974–76 fattade beslut om ekonomiska stimulanser, som med tiden förvandlades till ett stort budgetunderskott, agerade utifrån den samhällskontext de var en del av. I den var det otänkbart att låta ekonomin gå in i depression med kraftig arbetslöshet som följd. Med en fyrdubbling av oljepriset i en energiintensiv ekonomi som den svenska var risken för en sådan utveckling stor (Lindberg, 2024).

Analyser av detta slag är som Nilsson visar att låta historien bli skriven framlänges (Nilsson, 1988). Skillnaden mellan att följa en utveckling framlänges och att spåra den bakåt är hur man som observatör förhåller sig till konsekvenserna. Det framåtblickande perspektivet tar inte ställning till utfallet. Det är vad det är. Det bakåtblickande perspektivet vill tvärtom spåra ett utfall till en händelse, tidsperiod eller uppsättning idéer och beslut. En slutsats i ett sådant perspektiv

kan därmed handla om att undvika att misstag begås igen genom att ifrågasätta den spårbundenhet som antas ha lett dit.

Ekonomikommissionen och andra liknande texter från 1990-talets krisår har mycket av det bakåtblickande perspektivet i sig. Författarna spårar många av orsakerna till den svåra ekonomiska krisen i tidigare politiska misslyckanden under tidigare årtionden. Många av experterna hade även haft framträdande roller under de ekonomiskt turbulenta 1970- och 1980-talen och kan tänkas ha formats av sina erfarenheter. Men även erfarenheter silas genom en förförståelse av vad man ser. Statsvetaren Vincent Gayon har till exempel visat att sammansättningar av expertis spelar roll för vilka råd politiska beslutsfattare får, i och med att varje analys är formad av ett särskilt tidsutsnitt och ett rum befolkat av en särskild grupp experter (Gayon, 2017). Med statsvetaren Mark Blyths ord fungerar idéer och teoretiska utgångspunkter som en instruktionsbok för att kunna bedöma verkligheten (Blyth, 2003). Val av expertis är ett val av instruktionsbok, som i sin tur utgör en ögonblicksbild av en historisk epok. När epoker skiftar är det inte heller ovanligt att politiska beslutsfattare söker ny expertis.

Expertprodukter av den typ som Ekonomikommissionens slutbetänkande är kan alltså förstås som en dialog mellan expertis och politik. Det är ingen slump att vissa råd presenteras, inte heller att en del blir lyssnade till och andra faller för döva öron. I min avhandling i ekonomisk historia visar jag att ekonomisk expertis är beroende av en viss organisatorisk infrastruktur, exempelvis tillgång till inflytelserika positioner, vetenskapligt anseende och politiskt gångbar kunskap, för att få inflytande (Lindberg, 2024).

Det innebär också att även om kommissionsförfattarna själva argumenterar emot särintressen och vill minska deras makt i den demokratiska ordningen är de själva ett uttryck för formering av intressen. Ekonomikommissionen hade antagligen inte fått det inflytande den har haft i svensk politik utan en institutionell mylla som kunde ta till sig råden. Statsvetaren Lukas Haffert har visat att det i Sverige under 1990-talet pågick en omformering av så kallade intressekoalitioner, vars gemensamma nämnare utgör grundfundament i politiskt beslutsfattande (Haffert, 2019). Enligt Haffert var det svenska 1990-talets nya grundfundament följande: fokusera den ekonomiska politiken på överskott i statsfinanserna och främja exportindustrins konkurrenskraft även på bekostnad av inhemsk efterfrågan.

Omstruktureringen innebar att den tidigare svenska modellen av centraliserade partsorgan övergick till en ny koalition av fackföreningar och industrigrenar kopplade till exportsektorn, privat kapital intresserat av offentlig sektors tillgångar och politiska partier som ideologiskt kunde knyta an till dessa. De förenades i antaganden att tidseran efter offentlig sektors expansion behövde präglas av stram ekonomisk politik, sänkta offentliga utgifter och sänkta skatter, samt tillväxt via avregleringar och internationell ekonomisk integration (Haffert, 2019).

I den policymixen blir dialogen mellan expertis och politik särskilt synlig, och min analys förenas med Gayons och Hafferts: den organisatoriska infrastruktur som existerade i Sverige på 1990-talet fick expertråd och intressekoalitioner att enas i en ny politik. Den var inte möjlig att genomföra innan dess, inte för att samma tankar och idéer inte existerade, utan för att det inte fanns någon politisk grogrund för dem.

Krisen vid 1990-talets början har mytologiserats till den grad att det idag är svårt att ge ett värderingsfritt omdöme om den politik som fördes i dess kölvatten. Just därför är det viktigt att ta in karaktären av de expertråd som gavs och vilken sammansättning av expertis som har stått bakom dem. Även om det kan vara lockande att nu sätta sig till doms över 1990-talet och se årtiondet ur dagens synvinkel kan det samtidigt vara mer givande att skriva dess historia framlänges. Ambitionen med den här rapporten är att göra just det. Historieskrivningen är utgångspunkten för diskussion om 90-talets ekonomiska policydebatt och dess bestående inflytande över tid.

Problembeskrivning

Utgångspunkten i den här rapporten är inte att bedöma huruvida rekommendationer som gjordes på 1990-talet var bra eller dåliga. Problembeskrivningen handlar om att förstå vilken typ av expertrekommendationer som gavs och hur de förankrades i sina egna historieskrivningar. Den typen av beskrivning spelar roll för hur rekommendationer sedan lever vidare och reproduceras i ny expertis, långt efter att den historiska kontexten har ändrat form.

Ett exempel från den undersökta tidsperioden kan vara belysande. 1993 ordnade riksdagens finansutskott en utfrågning av medlemmarna i Ekonomikommissionen: Assar Lindbeck, Torsten Persson, Birgitta Swedenborg och Olof Petersson. Under presentationen av kommissionens slutbetänkande beskrev Swedenborg hur ett av målen med kommissionens arbete var att förankra rekommendationerna i en idé om att återställa näringsfrihet i enlighet med 1864 års näringsfrihetsförordning (SMDb1).

Tolkningen från kommissionens sida var att 1900-talet, särskilt efter andra världskriget, hade inneburit så många regleringar och statliga interventioner i marknader att näringsfriheten inte gick att känna igen. Detta skriver de även uttryckligen om i slutbetänkandet och då som en successiv urholkning på grund av olika särintressen som drivit på för regleringar inom just sitt område (Lindbeck, 1993, s. 180). Det är ett ganska rejält hopp bakåt i tiden, till en helt annan historisk kontext, för att beskriva vad man vill åstadkomma. Det går också att se som en förhoppning om att reformer som genomfördes 130 år tidigare, och som följdes av en lång period av snabb produktivitetstillväxt och ökat välstånd, skulle inspirera en ny liberaliseringsvåg med liknande resultat.

1990-talet föregicks av en turbulent ekonomisk period. Med sådana i ryggen är det inte förvånande att svar söktes i historien. Hur blev vårt land rikt? Hur löste föregående generationer liknande problem som vi måste tackla? Historien sitter på facit, men är också bedräglig som mall för hur framtiden ska utformas. Den ska hanteras med försiktighet. Under 1970- och 1980-talen är det inte ovanligt att stöta på ekonomer som exempelvis uttrycker en önskan om att den ekonomiska politiken ska återvända till hur den var på 1950-talet: fast förankrad i det internationella växelkurssystemet, med lönedisciplin hos parterna och stramhet i den ekonomiska politiken (Lundberg, 2010). Just att ha ett tydligt mål för den ekonomiska politiken antogs skilja 1950-talet och 1970-talet åt, och blir därmed ett sätt att förklara olikheterna i utfall mellan de två perioderna (Jonung, 1999).

Det är svårt, om än inte omöjligt, att historiskt jämföra två så olika perioder som 1860-talet och 1990-talet. Här är det dock Lundbergs och Jonungs perspektiv på utfall av snarlika tidsperioder som står i fokus. Det kan också ses som en

1 Uttalande vid utfrågning av Ekonomikommissionens medlemmar i Riksdagens finansutskott år 1993, via Svensk Mediedatabas (Kungliga biblioteket).

distinktion mellan två olika modeller av efterkrigstidens ekonomiska paradig, ibland kallad *den svenska modellen*. I flera dokument där författarna är kritiska mot den svenska modellen är det tydligt att det finns en slagsida mot att angripa en senare form av modellen. Assar Lindbeck skrev i boken *Det svenska experimentet* om den svenska modellen som huvudfokus för hans resonemang, men att denna kunde definieras på många olika sätt (Lindbeck, 1998). Det betyder att problembeskrivningen här utgår från att det går att hitta flera *svenska modeller* och att de inte bedömdes på samma sätt under 1990-talet.

Det innebär också ett antagande om att det som premieras i ekonomisk-politiska rekommendationer i 1990-talets kontext är någon form av yttre disciplin, ansvarstagande parter och ett övergripande, internt mål för den ekonomiska politiken såsom ett inflationsmål. Detta bedömdes finnas i den tidiga svenska modellen, men allt mer saknas i den senare (Jonung, 1999). En sådan *policymix* kan ses som en konsekvens av hur små stater med öppna ekonomier likt den svenska är uppbyggda. Enligt Katzenstein måste de anpassa sig efter yttre krav, men gör det med hjälp av en uppsättning egna organiserade intressen och spelregler som dessa förhandlar fram (Katzenstein, 1985). Det kommer därmed skilja sig från land till land hur spelreglerna för att möta världsekonomens krav formuleras (se även Thelen, 2014). Till skillnad från Ekonomikommisionens kritik mot särintressen kan de alltså ses som det som utgör själva grundbulten i små staters inre liv.

Frågan är inte om särintressenas vara eller icke-vara, utan om hur de organiserar sig och vad organiseringen ger upphov till för samhällsstrukturer. Ekonomikommisionen är på det sättet ett barn av sin tid, där forskningen om politikens påverkan på ekonomiska strukturer var högsta mode. Detsamma gällde i statsförvaltningen från 1960-talet med begrepp som *effektivitet*, och detta långt innan någon ekonomisk kris fanns på den politiska kartan. Uppdraget för statsförvaltningen skiftade successivt från producent av kollektiva nyttigheter till uppdragsgivare för ekonomiska effektiviseringar (Berman, 2022; Ryner, 2014).

Samarbeten och influenser mellan till exempel svenska *Industriens utredningsinstitut*, *RAND Corporation* och statliga organ som *Försvarets forskningsanstalt* (FOA) och *Ingenjörsvetenskapsakademien* (IVA) omsatte liknande idéer i Sverige (Bergelin, 2023; Lindberg, 2024; Sörlin, 2006). Kritiken mot den svenska samhällsstrukturen, såsom den ansågs ha utvecklats under 1970- och 1980-talen, antas därmed för det första vara färgad av förståelsen av särintressenas påverkan som negativ för möjligheterna att uppnå den ovan nämnda *policymix*en. För det andra av idéer om ekonomisk effektivitet som kärnan i statsförvaltningens uppdrag. Frågan är vilken typ av bild det här och andra centrala antaganden formade av svensk ekonomi under 1990-talet.

I rapporten kommer problembeskrivningen alltså leda till följande:

- en genomgång av historieskrivningen i utredningarna och vilka centrala antaganden om 90-talskrisen och den svenska modellen det gav upphov till i expertutredningarna
- placering av expertutredningarna enligt organisatorisk hemvist och analys av vad en sådan indelning kan säga om vilka råd som ges av experter.

Analysram

Analysen i rapporten kommer dels utgå från Vincent Gayons analytiska verktyg där expertis placeras i ideologiska kategorier, dels från mina egna studier över expertisens organisatoriska infrastruktur i Sverige under 1970- och 1980-talen (Gayon, 2017; Lindberg, 2024). Redan där kan konstateras att såväl Lindbeck som Swedenborg under sina karriärer hade varit knutna till näringslivsfinansierade tankesmedjorna SNS och Industriens utredningsinstitut (IUI). Däremot är begrepp som ”nyliberalism” och ”keynesianism” så urvattnade att det knappast är hjälpsamt att använda dem för att kategorisera expertis. De får snarare ses som idealtyper som i sin tur kan delas in i underkategorier. Det behövs mer finmaskiga kategorier för att fånga specifikt svenska uppdelningar.

I Gayons modell använder han kategorier för att fånga den punkt där olika ideologiska utgångspunkter enas i ”det acceptabla”. Alltså vilken typ av politik kan flest enas om; vilka är de minsta gemensamma nämnarna? Jag använder uppdelningen i ett landskap där olika organisationer hamnar på olika positioner givet sina politiska och akademiska utgångspunkter.

Det jag beskriver som organisatorisk infrastruktur kallar Gayon ”kapital” av olika slag: byråkratiskt kapital, privat eller offentligt kapital och akademiskt kapital. Poängen med virrvarret av kategorier runt det metaforiska ”bordet”, där den expertgrupp han undersöker samlas, är att belysa hur dessa olika former av kapital enas i att frambringa politiskt acceptabla rekommendationer. Här används inte kapital, utan aktörerna antas få sin ställning genom organisatoriska hemvister. Det kan handla om akademi, intresseorganisationer, statsförvaltning eller en kombination av dessa.

Från den horisonten är det intressant att förstå hur ”ekonomåsikter” om sårbarheten och effektivitet som nämndes i föregående avsnitt, vilka hade formats under 1960-, 1970- och 1980-talen, fick sådant genomslag. Om man redan innan undersökningen vet ungefär var rekommendationerna kommer landa är det inte där de intressanta fynden görs. I stället handlar det om att analysera hur själva utförandet går till. Inom ekonomisk sociologi (Fourcade m.fl., 2015) skulle det kallas en performativ process. Experterna kommer inte bara med råd, de *gör* råden genom sin världsbild, teoretiska förförståelse och institutionella kopplingar. Det är ett perspektiv som kompletterar Gayons analys och binder ihop den med min; det politiskt acceptabla bestäms genom sammansättningen av expertisen. Genom att studera den går det att dra slutsatser om de huvuddrag som utgjorde den ekonomisk-politiska miljön på 1990-talet.

För den här undersökningen är det därmed av intresse att veta vilka organisatoriska hemvister som representeras i utredningarna och vad representationen säger om de slutsatser som utredningarna landar i. I analysramen ingår att kunna syna organisatoriska hemvister hos experterna samt att definiera ideologiska

utgångspunkter och centrala antaganden i dokumenten som kommer ur respektive historieskrivning, syn på 90-talskrisen samt svenska modellens ställning. Syftet är att kunna besvara punkterna i problembeskrivningen om historieskrivningen av den svenska modellen och dess problem, samt av representationen av organisatoriska hemvister i utredningarna.

Material

Det empiriska materialet i rapporten består av de två SOU:erna *Drivkrafter för produktivitet och välbefinnande* (SOU 1991:82) och *Nya villkor för ekonomi och politik* (SOU 1993:16). De presenterades under 90-talskrisen och utgör viktiga tidsdokument. Båda omnämns i den senaste produktivitetskommissionens slutbetänkande som kommer att utgöra en nutida kontrast (SOU 2025:96).

Till detta kommer 1993 och 2000 års konjunkturrapporter från SNS, samt Assar Lindbecks uppföljande studie, *Det svenska experimentet*, från år 1998. Eftersom 1998 omnämns flera gånger i Ekonomikommisionens slutbetänkande som ett år då svensk ekonomi kan vara i balans efter krisåren är det viktigt att syna argumenten fem år senare som jämförelse (Lindbeck, 1993, s. 54–58, 111–119, 144, 188). I 2000 års konjunkturrapport från SNS ingår samma författare som hos Ekonomikommisionen, vilket utgör en annan intressant uppföljning vid sidan om Lindbecks egen bok från 1998.

För att bryta av SOU:er och SNS-skrifter med ytterligare expertis som kan tänkas ha andra perspektiv har LO-ekonomernas prognosskrift *Ekonomiska utsikter* från årgångarna 1993, 1998 och 1999 studerats.

Historisk bakgrund

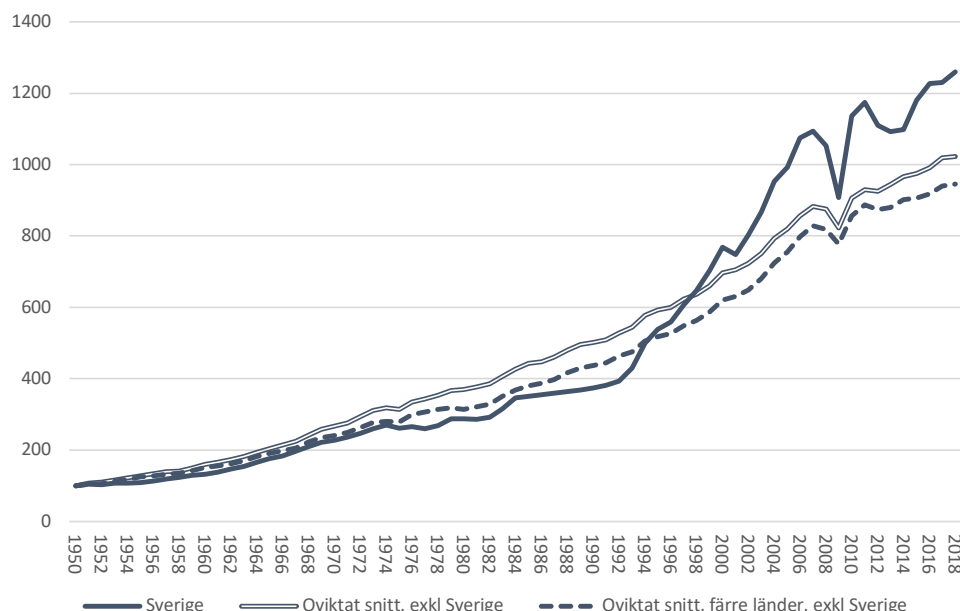
I det här avsnittet ska 1990-talet sättas in i historisk kontext och några centrala begrepp förklaras. Framför allt är det viktigt att ha med sig vad det är för ekonomisk respektive politisk miljö som expertrekommendationerna var formade av.

Bakgrunden i 1970- och 1980-talen: industrins nedgång som ekonomisk motor

Ett genomgående tema i berättelsen om 1990-talet är 1970- och 1980-talens ekonomisk-politiska misslyckanden bakom den låga produktivitetstillväxten under perioden. Särskilt 1970-talet har i tidigare litteratur framställts som svårnavigerat med sina energikriser, inflationsvågor samt vikande tillväxt och produktivitet. Men årtiondet är också en yta för politisk konflikt om historieskrivning och vad kriserna egentligen innebar för samhällsekonomin på sikt (Baccaro m.fl., 2022; Erixon, 2020a; Jonung, 2000; Schön, 2007).

Särskilt ekonomhistorikern Lennart Schön har beskrivit det som att en ny ekonomi växte fram efter oljekriserna, vilket blev kännbart i hela den industrialiserade världen. Samtidigt hade sysselsättningen inom industrin slutat öka vid mitten av 1960-talet (Schön, 2007). I figur 1 och tabell 1 syns hur produktivitetstillväxten i industrin minskade vid samma tid. Som grafen visar hamnade tillväxten i produktivitet vid 1970-talets början under den långsiktiga trenden.

Figur 1. Produktivitetstillväxt i industrin, 1950–2018. Index 1950=100.

Källa: Total Economy Database, Conference Board. Produktivitet definieras som reallt förädlingsvärde per sysselsatt. I det öviktade genomsnittet ingår Kanada, Danmark, Finland, Frankrike, Tyskland (Västtyskland t.o.m. 1990), Italien, Japan, Nederländerna, Norge, Spanien, Storbritannien och USA. I det öviktade genomsnittet med färre länder ingår Frankrike, Tyskland, Nederländerna, Storbritannien och USA. Beräkningar av Daniel Lind.

1970- och 1980-talen är jämfört med 1950- och 1960-talen en kristid för industrin och som sådana också självbilden i de etablerade industriländerna. Politiskt innebar det att nya idéer om hur produktivitetstillväxten kunde öka igen började florerat på allvar. I Sverige rörde det sig om att låta näringslivets vinstandel öka, skatteförändringar som skulle göra det mer lönsamt att ackumulera privat kapital och avregleringar av kredit- och kapitalmarknader (Andersson m.fl., 2023; Helleiner, 1994; Svensson, 2002). Drivkraften att fortsätta som industriländer var stark och ledde till att beslutsfattare var beredda att pröva tankar som tidigare inte hade ansetts politiskt acceptabla.

Tabell 1 visar att Sverige tillhör de bättre i klassen när perioden 1950–2018 sammanfattas, men att detta inte är fallet för perioden 1970–90. Som alltid är det viktigt att beakta vilka jämförelseländerna och jämförelseperioderna är. En debatt om jämförelsepunkter för svensk del pågick också under 1980- och 1990-talen, också kallad ”sclerosisdebatten” (Agell, 1996; Henrekson, 1996; Korpi, 1996; Ståhl m.fl., 1993).

Tabell 1. Industrins utveckling i jämförbara länder, 1950–2018.

	1950–2018			1970–1990		
	Arb.prod.	FV	Syss	Arb. prod.	FV	Syss
<i>Japan</i>	5,6	6,6	1,0	4,7	5,1	0,4
<i>Finland</i>	4,2	4,3	0,1	3,9	4,1	0,2
<i>Sverige</i>	3,9	3,3	-0,6	2,5	1,9	-0,7
<i>Nederländerna</i>	3,8	3,4	-0,4	3,4	2,5	-0,9
<i>Frankrike</i>	3,8	3,0	-0,8	3,5	2,7	-0,8
<i>Italien</i>	3,6	3,9	0,3	4,2	4,4	0,2
<i>Oviktat snitt</i>	3,5	3,4	-0,1	3,2	2,8	-0,4
<i>Tyskland</i>	3,5	3,6	0,1	2,3	2,0	-0,3
<i>Oviktat snitt, färre länder</i>	3,4	2,9	-0,5	3,0	2,1	-0,9
<i>Spanien</i>	3,2	3,7	0,3	3,6	3,6	0,1
<i>Danmark</i>	3,2	2,8	-0,5	3,0	2,1	-0,9
<i>USA</i>	3,2	3,1	-0,1	2,9	2,7	-0,2
<i>Kanada</i>	2,7	3,0	0,3	2,4	2,8	0,4
<i>Storbritannien</i>	2,6	1,3	-1,4	3,0	0,8	-2,2
<i>Norge</i>	2,4	1,9	-0,5	2,1	0,8	-1,3

Genomsnittlig årlig förändring i industrins arbetsproduktivitet (Arb.prod), reallt förädlingsvärde (FV) och antal anställda (Syss). Länderna är rangordnade efter den genomsnittliga produktivitetstillväxten 1950–2018. De oviktade genomsnitten består av samma länder som i figur 1. Källa. Total Economy Database, Conference Board. Beräkningar av Daniel Lind.

Det ekonomiska utbytet med Västtyskland, Storbritannien och USA samt de övriga nordiska länderna är enormt viktigt för Sverige och var även då. Särskilt Västtyskland blev genom ekonomisk integration inom Europa allt viktigare som ekonomiskt ankare för sina handelspartners under 1970- och 1980-talen. När Bundesbank höjde räntorna vid den tyska återföreningen 1990 skapade det finansiell oreda och lågkonjunktur i stora delar av Europa (Major, 2014; Mudge, 2018; Schmidt & Thatcher, 2013). Det var i den miljön den svenska finanskrisen bröt ut.

1990-talets politiska omvandling: rädda eller byta ut svenska modellen?

Industrikrisen under 1970- och 1980-talen leder till den centrala frågeställningen under 1990-talet: rädda eller byta ut den svenska modellen? Efterkrigstidens modell var formad av det fasta växelkurssamarbetet i Bretton Woods-systemet, centrala löneförhandlingar mellan SAF-LO och ekonomisk politik som syftade till att hålla en mycket hög investeringskvot i ekonomin (Ahlström & Carlson, 2006; Johansson & Magnusson, 2020; Jonung, 2000; Lindbeck, 1998).

Under 1960-talet blev kraven på radikal omfördelningspolitik allt större. Trots ett årtionde av väldigt snabb BNP-tillväxt och extremt låga nivåer av arbetslöshet ansågs den demokratiska utvecklingen mot jämnare inkomstfördelning gå alltför långsamt. Särskilt delar av den unga generationen, uppvuxna under välfärdsstatens expansion, drev på för detta, vilket också resulterade i såväl vilda strejker som studentockupationer i samband med 1968 års internationella studentprotester (Stråth, 1998; Östberg, 2008).

Denna utveckling kan sägas ha skapat en ny modell med betydligt större fokus på omfördelning, utbyggnad av allmän välfärd och uppluckring av gamla hierarkier. Vid samma tid vittrade det fasta växelkurssystemet sönder, de centrala löneförhandlingarna kärvade och investeringskvoten sjönk. Det kan ha uppfattats som att den svenska modellen inte längre gick att känna igen (Lindberg, 2024). Sjunkande investeringskvot är ett definitivt kristecken eftersom det kan tolkas som grundläggande misstro mot framtiden (Keynes, 1936; Lundberg, 2010).

I små stater som Sverige innebär politisk oro att när gamla samförstånd upphör måste nya politiska kompromisser uppstå på annat sätt (Katzenstein, 1985). Den svenska modellens starkaste parter, LO-förbunden och medlemsföretagen inom SAF, hade mycket svårt att komma överens under 1970- och 1980-talen, men verkar inte heller ha minskat sin makt över svenskt samhällsliv under 1990-talet (Johansson & Magnusson, 2020; Westerberg, 2020). Om den svenska modellen såsom den hade formulerats under efterkrigstiden var i upplösning under 1970-talet kan man ändå inte säga att den helt och hållet föll på 1990-talet.

En anledning till detta kan härledas till den infrastruktur av tankesmedjor och utredningsverksamheter som fackföreningsrörelsen och näringslivet hade byggt

upp under 1900-talet. Denna rapport är skriven inom ramen för en sådan fackföreningsfinansierad verksamhet. Här undersöks dokument från två av dessa viktiga aktörer: Studieförbundet Näringsliv och Samhälle (SNS) och LO-ekonomerna. Båda dessa har spelat viktiga roller i den ekonomisk-politiska debatten sedan 1940-talet och har fortsatt hålla ställningen sedan dess (Lindberg, 2024).

SNS grundades 1948, med medel från Näringslivets fond, som svar på det socialdemokratiska efterkrigsprogrammet och den debatt som följde på den, kallad planhushållningsdebatten. Samtidigt var SNS redan tidigt inriktat på dialog med arbetarrörelsen snarare än konfrontation, vilket vid mitten av 1970-talet ledde Näringslivets fond till att dra in medlen till tankesmedjan som sedan dess har förlitat sig på medlemsavgifter som finansiering (Ullenhag, 1998; Westerberg, 2020). SNS:s inriktning kan sägas vara marknadsliberal, men med ett mer akademiskt anslag än nyare tankesmedjor som Timbro.

På 1980-talet spelade SNS en framträdande roll i den ekonomisk-politiska debatten, när den så kallade normpolitiken lanserades. Den skulle innebära att till exempel inflationsbekämpning sattes i första rummet oavsett hur konjunkturen för tillfället såg ut. SNS släppte också många debattinlägg där offentlig sektors storlek kritiserades, samt argumenterade för lägre skattenivå och fler avregleringar (Blyth, 2002).

LO-ekonomerna å andra sidan skapades som grupp kring krigsslutet 1945. I deras argumentation har tillväxtpolitik som kombineras med låg inflation, full sysselsättning, solidarisk lönepolitik och selektiva ingrepp i marknader varit en röd tråd (Ekdahl, 2001; Erixon, 2003, 2020b; Lindberg, 2024). Det är svårt att hitta någon egentlig avvikelse från den typen av rekommendationer. Samtidigt innebär det att LO-ekonomerna, till skillnad från SNS, har gått från att vara i svenska modellens kärna med sin expertis till att ha blivit rejält utmanade. Det betyder dock inte att de som expertgrupp har försvunnit från den ekonomisk-politiska debatten.

Floran av ekonomisk expertis har fortsatt att växa under 1900-talet, och ännu mer efter 1970-talet. Det innebär att politiska beslutsfattare översköjs av råd om hur de bör agera i osäkra lägen. Produktionen av expertisens idéer är som statsvetarna Campbell och Pedersen har visat också ett resultat av den underliggande samhällsmodell som olika länder präglas av (Campbell & Pedersen, 2014) – det som Haffert också refererar till som intressekoalitioner (Haffert, 2019). För svensk del innebär det en stark statlig expertis i form av offentliga utredningar, näringslivsfinansierad expertis i form av organisationer likt SNS samt fackföreningsfinansierad expertis likt LO-ekonomerna. Däremellan finns intresseorganisationer, företags egna experter och fristående analytiker av olika slag. I den här rapporten undersöks rekommendationer från SOU:er, SNS-publikationer och LO-ekonomernas prognoser. Hypotesen är att dessa utgjorde en kärna av expertis som har spelat stor roll för den svenska modellens utveckling under

efterkrigstiden, och som fortsätter spela stor roll för den ekonomisk-politiska debatten än idag.

Det är också viktigt att ha med sig att både SNS och LO-ekonomerna under sin existens fram till 1990-talet var överens om vikten av den svenska modellens överlevnad (Lindberg, 2024). Intressant i denna rapport blir att se hur detta synsätt klarade sig under den omvälvande tid som 1990-talet var för modellen.

Empirisk genomgång

Den här genomgången tar avstamp i historieskrivningen i de olika dokumenttyperna. De kommer grupperas efter avsändare och på så sätt går det lättare att jämföra dem med varandra. Historieskrivningen ligger sedan till grund för en analys av idéer om 90-talskrisen och svenska modellens ställning som presenteras i dokumenten. Dessa idéer antas ligga till grund för de rekommendationer som de olika expertgrupperna landar i.

I slutet av den empiriska genomgången sammanfattas rekommendationerna i sina respektive organisatoriska hemvister, ideologiska utgångspunkter och centrala antaganden. I sammanfattningen kommer även den senaste produktivitetskommissionen finnas med, men dess slutsatser jämförs med de äldre dokumenten och diskuteras under en egen rubrik allra sist i det här avsnittet.

Historieskrivning i dokumenten

Historieskrivningen börjar kronologiskt med SOU:erna 1991:82 och 1993:16, det vill säga Produktivitetsdelegationen och Ekonomikommissionen. Efter det avhandlas publikationerna från SNS och LO.

Produktivitetsdelegationen och Ekonomikommissionen

Ska man utgå från en gemensam nämnare mellan de båda SOU:erna från tidigt 1990-tal är det en historieskrivning som andas nedgång. Det fanns en gång en svensk modell som fungerade relativt väl, men som gick ned sig under 1970-talet. Produktivitetsdelegationen är dock mer inriktad på att beskriva modellens ”guldålder” under 1950- och 1960-talen som en exceptionell period som eventuellt inte kan upprepas (SOU 1991:82, s. 23–24). Samtidigt medger den att Sveriges guldålder inte var riktigt lika framgångsrik som de länder vars ekonomier hade slagits sönder av andra världskriget. Sverige började helt enkelt från en högre nivå av produktivitet tack vare en intakt samhällsekonomi (s. 23).

Det är ett viktigt perspektiv att ha med sig; hög tillväxt är inte alltid ett mått på välfärd, utan kan också spegla ekonomisk utveckling från botten till relativ förbättring. Frånvaro av exceptionell tillväxt kan tvärtom vara ett tecken på att ett land har blivit rikt. John Maynard Keynes menade till exempel att ju rikare ett land blev, desto större investeringar krävs för att åstadkomma högre tillväxt (Keynes, 1936). I den meningen är hela perioden 1990–2025 problematisk i svensk ekonomisk historia eftersom investeringskvoten har återhämtat sig så långsamt till skillnad från de snabba investeringsökningar som skedde under 1950-, 1960- och 1980-talen. Samtidigt stämmer Produktivitetsdelegationens negativa bild av investeringsutvecklingen under 1970-talet väl med kvotens utveckling (SCB via Ekonomifakta, data tillgänglig 2026-03-16).

1970- och 1980-talen beskrivs som en period av ökad skepsis mot allt som tidigare hade utgjort grundbultar i den svenska ekonomin: missnöje med struktur-omvandling, ovilja till rörlighet och protester mot nedläggningar av gamla industristrukturer. Rapportförfattarna skriver att ”En allmän misstro mot industrisamhället bidrog till att dämpa tillväxten. Samtidigt som omvandlingstrycket skärptes radikalt, ökade omvandlingsmotståndet” (SOU 1991:82, s. 26–27). Sammantaget pekar Produktivitetsdelegationens historieskrivning på problem med den svenska modellen, men mer i termer av ekonomisk effektivitet och omvandlingstryck än ett behov av att i grunden förändra hela modellens funktionssätt.

Det här kan jämföras med problembeskrivningen i Ekonomikommissionens utlåtande: ”Det är inte endast, eller ens i huvudsak, fråga om specifika misstag i den ekonomiska politiken, utan om svagheter i det politiska systemets allmänna funktionssätt. Vissa utlösande faktorer, såsom den globala energikrisen och de internationella konjunkturedgångarna 1975–1976 och 1980–1982, kan visserligen hänföras till förhållanden utanför landets gränser. Men svårigheterna att i Sverige komma till rätta med problemen har i stor utsträckning inhemsk politisk grund” (SOU 1993:16, s. 15).

Där Produktivitetsdelegationen pekar på förändrade attityder i samhället menar Ekonomikommissionen att det är den politiska strukturens sätt att fungera och fatta beslut som har lett till ekonomisk nedgång. Däremot enas de i historieskrivningen om den minskande effektiviteten i ekonomin. Ekonomikommissionen skriver att det är betydligt lättare för de folkvalda politikerna att fatta beslut om ökade utgifter än att skära ned på förmåner (SOU 1993:16, s. 15–16). Förvisso hade ambitionerna att utjämna ekonomiska skillnader mellan olika befolkningsgrupper i all väsentlighet uppnåtts, men offentlig sektor höll på att sätta krokben för hela ekonomin (s. 15–16).

Det här var också en stor förändring jämfört med efterkrigstiden då de offentliga utgifterna fortfarande hölls på en relativt modest nivå; 25 procent 1950 mot 70 procent 1993 (s. 87). Oförmågan att stoppa en sådan utveckling menade Ekonomikommissionens författare hade skapat en ”institutionernas kris” för den svenska modellen (s. 18). Hela modellens uppbyggnad med en stark arbetsgivarpart och en lika stark fackföreningspart hade fungerat väl de första 25 åren tack vare kompromissanda och fokus på ekonomisk tillväxt. Men så snart detta fokus riktats mer mot trygghet och fördelningspolitik hade modellen stelnat och i stället blivit ett hot mot ekonomiska framsteg. Om den inte förändrades i grunden hotades samhället av en legitimitetskris och långvariga negativa konsekvenser för ekonomin (s. 18).

Histeskrivningarna i SOU:erna rör sig därmed mellan att enas om behov av ökad ekonomisk effektivitet, samt ett samhällskontrakt där staten inte tar på sig att fullt ut skydda sina medborgare mot behov av strukturomvandling, till att vara oeniga om den svenska modellens överlevnad. Produktivitetsdelegatio-

nen såg att den kunde reformeras, medan Ekonomikommisionen snarare vill byta ut strukturen bestående av vad den uppfattade som en makttriangel mellan arbetsmarknadens parter och offentlig sektor. På det sättet går det att tala om en systembevarande och en systemkritisk historieskrivning.

SNS Konjunkturråd 1993, Det svenska experimentet 1998 och SNS Ekonomiråd 2000

I historieskrivningen från SNS finns tre olika perspektiv: 1993 års konjunkturrådsrapport som framför allt pekar på krisens orsaker som inhemska och specifika för Sverige, Det svenska experimentet där Assar Lindbeck i någon mån kan sägas nyansera Ekonomikommisionens slutsatser om att den svenska modellen som helhet hade nått vägs ände, samt 2000 års ekonomirådsrapport som håller fram att Ekonomikommisionens analys sju år tidigare hade varit rätt, men att det egentligen gått för kort tid för att ropa faran över.

Temat från Ekonomikommisionens historieskrivning går igen även i Konjunkturrådets rapport från 1993. Rådet pekar på krisen som en inhemsk kris som, oavsett internationella konjunktursvängningar under 1970- och 1980-talen, hade legat under ytan och grott för att bli strukturell och allt mer svårhanterlig (SNS 1993, s. 7). De menar dock att reformarbetet inleddes redan på 1980-talet med avregleringar, skattereform och starkare fokus på inflationsbekämpning. De första åren av 1990-talet innebar att politiken från årtiondet innan fick full effekt. Övergångsproblemen som ett nytt fokus inneburit hade förstärkts av den djupa krisen, men krisen i sig fick inte bli intäkt för att bryta med den nya politiken. Den måste fullföljas för att lösa de djupa problem som svensk ekonomi hade haft under en längre tid (s. 7, 25). Där finns även likheter med Produktivitetsdelegationens påpekanden om för svagt omvandlingstryck och bristande effektivitet.

I Det svenska experimentet går det att tolka Assar Lindbeck som att han mildrar sin kritik mot den svenska modellen från Ekonomikommisionens slutbetänkande. Budskapet är snarare att den svenska modellen såsom den kom att formuleras under 1960-talets andra halva, och utvecklades under 1970-talet, var den version som skapade problem (SNS 1998, s. 17).

Det skulle i så fall innebära en historieskrivning som tar avstamp i ett stöd för det som historikern Bo Stråth har analyserat som rörlighetspolitiken under 1950- och tidiga 1960-talen, samt en kritik mot den motrörelse som formades under 1960-talet och fick politiskt utlopp under 1970-talet (Stråth, 1998). Lindbeck, som formades både politiskt och nationalekonomiskt under perioden då arbetarrörelsen förordade tillväxt baserad på att flytta arbetskraft till sektorer och landsändar med högst produktivitet, bör ha haft detta perspektiv levande hos sig. Samma kritik återfinns hos Produktivitetsdelegationen, när den pekar på förändrade attityder till industrisamhället under 1970-talet.

Det svenska experimentet verkar ha inneburit en viss förändring från Ekonomikommisionen, som kan uppfattas som betydligt mer systemkritisk mot

den svenska modellen. 1998 års Lindbeck verkar kunna se mildare på den tidiga svenska modellen och dess tydliga tillväxtfokus, samtidigt som han är kritisk mot den senare modellens starkare betoning av omfördelning och trygghet (s. 17). Det innebär, likt Stråth, att analytiskt kunna separera den svenska modellen i olika faser och utföranden, och på så sätt kunna se den som betydligt mer flexibel än den tolkades vara i Ekonomikommisionens slutbetänkande.

Ekonomirådets rapport från år 2000 är en uppföljning av Ekonomikommisionens arbete med samma uppställning av författare. Jämfört med Lindbecks egen publikation är rådets rapport fortsatt mer kritisk mot att den gamla svenska modellens strukturer fortsatt lever vidare i form av korporativa intressen, samt att den senare modellens omfattande expansion av offentlig sektor fortfarande bidrar med ineffektivitet i ekonomin (SNS 2000, s. 12–17). Rådets bild av svensk ekonomi utgår därmed från samma analys som Ekonomikommisionen gjorde sju år tidigare. Historieskrivningen tycks inte ha ändrats alls under denna period, utan används snarare för att argumentera för fortsatt genomförande av avregleringar, skattereformer i syfte att minska omfördelning och belöna högproduktiva och högtbildade löntagare, samt privatisering av offentliga tjänster (s. 13–15).

Sammanfattningsvis går det att se den historieskrivning som präglar SNS-publikationerna som kritisk mot den svenska modellen, men i varierande grad systembevarande och systemkritisk. När Ekonomirådet följer upp Ekonomikommisionen är det fortsatt systemkritik som gäller trots att det nog går att säga att den svenska modellen hade förändrats ganska radikalt under åren 1993–2000. Lindbeck på egen hand är mer nyanserad än tillsammans med sina medförfattare, vilket kan bero på att han analyserar den svenska modellen i historiskt perspektiv snarare än att enbart se på den med politisk-ekonomiska glasögon. Vid 1990-talets början menade Konjunkturrådet att 90-talskrisen snarare kan ses som en katalysator av den politikförändring som börjat under 1980-talet, och därmed ett klart brott med 1970-talets ekonomiska politik. Rådets beskrivning ligger mittemellan systemkritiken hos Ekonomirådet och Lindbecks historiska analys.

LO:s Ekonomiska utsikter 1993, 1998 och 1999

I LO-ekonomernas historieskrivning är krisen, likt hos SNS, en systemomvälvande händelse, men i stället för att peka på offentliga utgifter som det stora problemet pekar de på privat finansiellt sparande med hög känslighet för värdet på reala tillgångar som orsak till krisens djup (LO 1993, s. 3). Det innebär att beskrivningen av den ekonomiska utvecklingen under 1970- och 1980-talen blir något annorlunda jämfört med tidigare dokument. I stället för att ange offentlig sektors storlek, skattenivå och regleringar som problem blir huvudproblemet att privat kapital inte stimuleras till att investera och konsumera så att BNP ökar och drar upp sysselsättningen. Utvecklingen som pågick under 1980-talet har vänts i sin motsats vid 1990-talets början (s. 3–4).

Det är ingen strukturell berättelse om en svensk modell på nedgång såsom återfinns i såväl SOU:erna och hos SNS. LO-ekonomerna tar förvisso fasta på samma problem under 1970- och 1980-talen, men pekar till skillnad från SNS-publikationerna på att den svenska modellen inte alls lever kvar på samma sätt som tidigare och att det är ett av problemen för ekonomin. Det behövs en ny svensk modell där samförstånd kan skapa tillväxt i den nya låginflations-ekonomin: ”Det är nödvändigt att skapa en ny svensk modell. Många svenskar lever med en osann bild av att Sverige är ett stabilt land med samförstånd, kompromisser och långsiktighet där andra länder präglas av osäkerhet. Men bilden stämmer inte. Flera andra länder präglas av mer samförstånd och stabilitet än Sverige. En ny svensk modell bör bidra till ökad rationalitet i besluten och bygga på samförstånd och stabilitet syftande till tillväxt och hög sysselsättning. Facket har tidigare bidragit till samförstånd och stabila förutsättningar för produktion, i utbyte mot legitimitet för avtalen. SAF och LO var överens om rationaliseringar och en produktionsbefrämjande politik, vilket innebar ett snabbt stigande och jämnare fördelat välbefinnande. En beslutsmodell måste också leverera något som stärker förutsättningarna för tillväxten. Nu är inte parterna överens om den nya regleringsteknik som behövs för att återigen främja produktivitetens utveckling” (LO 1998, s. 8).

Beskrivningen hos LO-ekonomerna står i kontrast mot tidigare dokument i och med att de pekar på bristen på samförstånd i den nya ekonomin. De är inte helt överens med SNS Konjunkturråds och Ekonomiråds respektive utsagor, men ligger något i linje med Lindbecks beskrivning från 1998 av en tidigare fungerande svensk modell som sedan gick över till en mindre väl fungerande svensk modell. Det är också mer i linje med Produktivitetsdelegationen, men i stark kontrast mot Ekonomikommissionens avfärdande av den svenska modellen.

Sökandet efter ett nytt samförstånd leder LO-ekonomerna till att också konstatera att Sverige har missat chanser att föra en mer offensiv tillväxt- och sysselsättningspolitik under 1990-talet. Återkommande felaktiga prognoser från Finansdepartementet som underskattat budgetbalansen har lett Riksbanken till att hålla ett högre ränteläge än nödvändigt för att nå det nya inflationsmålet på två procent. Under perioden 1996–1999 hade inflationen endast legat på nivån 0,7 procent. Sverige hade haft utrymme att bedriva en sysselsättningsskapande politik, men varken Finansdepartementet eller Riksbanken hade gett den något spelrum (LO 1999, s. 23–27).

Denna beskrivning är helt annorlunda mot framför allt Ekonomirådets rapport från år 2000, där liknande rekommendationer som Ekonomikommissionen förskrev år 1993 presenterades. I LO:s historieskrivning var den akuta krisen nu över och det var dags att hitta en annan väg, inte fortsätta på samma sätt som vid 1990-talets början. Det går därmed att tolka LO-ekonomernas historieskrivning som å ena sidan systembevarande i att försvara den svenska modellen under

tidigt 1990-tal och systemkritisk i att söka en ny form för modellen under senare delen av årtiondet. Ju mer politiken avviker från dokumentens historieskrivning, desto mer systemkritisk verkar den bli, vilket alltså gäller för samtliga avsändare i den här genomgången. Det är inte en överraskande slutsats, men inte desto mindre viktig. Överensstämmelsen mellan politik och historieskrivning påverkar rekommendationer som antingen berömmar eller kritiserar de politiska beslutsfattarna. Något som dessa sedan kan ta som intäkt för att de har fattat rätt respektive fel beslut, beroende på i vilken ände av historieskrivningen de själva befinner sig i.

Idéer som manual för handling

Efter genomgången av historieskrivningarna går det att se att alla tre avsändare har både systembevarande och systemkritiska inslag, men vid olika tidpunkter och på olika områden. Att det ser ut så är inte förvånande, utan helt i enlighet med Gayon, Hafferts och mina slutsatser i tidigare studier. Experter skiftar ståndpunkter och kan företräda olika positioner, men är till syvende och sist beroende av acceptans från de intressekoalitioner som vid en given tidpunkt bestämmer ett visst politiskt handlingsutrymme (Gayon, 2017; Haffert, 2019; Lindberg, 2024).

I små stater är det också i enlighet med Katzenstein vanligt att söka kompromiss i skärningspunkten mellan en yttre restriktion (till exempel ett växelkurs-samarbete, ekonomiskt förbund eller liknande), egna organiserade intressen och inre spelregler som utgår från maktbalansen mellan organisationerna (Katzenstein, 1985). Det innebär för Sveriges del att 1990-talet var en prøvotid. 1970-talet innebar slutet för efterkrigstidens yttre restriktion i form av Bretton Woods-samarbetets kollaps (Ahlström & Carlson, 2006; Helleiner, 1994). Hela det årtiondet och nästa innebar ett sökande efter en ersättning som under 1990-talets gång, och definitivt efter EMU-omröstningen 2003, kokades ned till inflationsmål med flytande växelkurs, stabil lönebildning genom Industriavtalet och restriktiva budgetregler (Ahlström & Carlson, 2006; Johansson & Magnusson, 2020; Jonung, 2000).

Samtidigt betydde förändring i yttre restriktion dessutom ett sökande efter nya, interna spelregler och en ny maktbalans mellan de organiserade intressena, framför allt arbetsmarknadens parter (Johansson & Magnusson, 2020; Westerberg, 2020). På 1980-talet vädjade regeringar om att parterna skulle hitta en ny modell, men blev inte bönhörda (Lindberg, 2024).

På så sätt var 1990-talet vidöppet vad gällde att börja om från början i att skapa nya intressekoalitioner och samförstånd. Statsvetaren Mark Blyth menar att i sådana skiften spelar idéer alldeles särskilt stor roll (Blyth, 2003). Det är därför historieskrivning måste ges stort utrymme i en sådan här undersökning. Den ligger

till grund för de idéer som sedan fördes fram av respektive expertgrupp i de undersökta dokumenten.

Hos Produktivitetsdelegationen, SNS Konjunkturråd, i viss mån hos Lindbeck i *Det svenska experimentet* och LO-ekonomerna finns uppfattningar om att svenska modellen såsom den formulerades under efterkrigstiden trots allt hade möjligheter att överleva. I motsättning står Ekonomikommisionen och SNS Ekonomiråd som inte alls tror på överlevnad. I slutet av 1990-talet pekar dock LO-ekonomerna ut ett nytt samförstånd som av största vikt för att bedriva en offensiv tillväxt- och sysselsättningspolitik, vilket tyder på att de politikförändringar som skett under årtiondet inte lett till ett samförstånd som LO kunde acceptera. Det är inte så underligt med tanke på de rekommendationer som framför allt förts fram hos Ekonomikommisionen och i SNS-publikationerna, där avregleringar, skatteförändringar som ska minska omfördelningen och försämrade socialförsäkringar anges som främsta förslag. LO-ekonomerna skriver rakt ut att de politiska reformer som skett under perioden 1991–1994 varit helt skilda från LO:s ambitioner (LO 1999, s. 27).

Det stod helt enkelt flera olika perspektiv på svenska modellens problem mot varandra. Man kan utröna åtminstone fyra olika handlingsvägar under 1990-talets gång:

1. Hämta inspiration från den tidiga svenska modellen och återinför rörlighetspolitik och ett hårt omvandlingstryck (Produktivitetsdelegationen, *Det svenska experimentet*)
2. Bedriv den reformpolitik som påbörjades under 1980-talet via avregleringar, skattereformer och privatiseringar (SNS Konjunkturråd)
3. Gör om den svenska modellen i grunden och satsa helhjärtat på att skilja den ekonomiska politiken från organiserade intressen (Ekonomikommisionen, SNS Ekonomiråd)
4. Hitta ett nytt samförstånd som gör det möjligt att bedriva en offensiv tillväxt- och sysselsättningspolitik (LO-ekonomerna).

De här olika perspektiven visar att det aldrig fanns bara en väg framåt för svensk ekonomi, såsom den politiska historieskrivningen om 1990-talets utveckling ibland kan låta. I stället handlar vägval i de flesta fall om politiska koalitioner som gör en kompromiss mellan olika perspektiv och sedan håller fast vid den. I Sveriges fall genom att satsa helhjärtat på överskott i de offentliga finanserna, låg inflation och såväl avregleringar, privatiseringar som skattereformer (Haffert, 2019). Det kan ses som den kompromiss mellan olika experters rekommendationer som till slut vann politisk acceptans (Gayon, 2017). Därmed kan också noteras att varken Ekonomikommisionens mycket negativa syn på partsintressen eller LO-ekonomernas krav på mer offensiv tillväxt- och sysselsättningspolitik fullt ut platsade i 1990-talets politiska kompromiss. Den verkar i stället mer färgad

av rekommendationer som ligger i linje med Produktivitetsdelegationen, SNS Konjunkturråd och i någon mån också LO-ekonomernas mer restriktiva rekommendationer om att tillväxtpolitik måste vara förenlig med låg inflation. Så kan det politiskt möjliga i efterhand synliggöras genom att granska särskiljande respektive förenande drag i olika expertgruppers historieskrivning.

Rekommendationernas placeringar

Till sist följer här en översikt av dokumentförfattarnas organisatoriska hemvister, dokumentens ideologiska utgångspunkter och deras centrala antaganden i relation till den svenska modellen.

I tabell 2 är dessa sammanfattade i korta beskrivningar som helt säkert kan nyanseras mycket mer, men som förhoppningsvis ger en överblick av vad det är för typ av texter som låg till grund för expertrekommendationer under 1990-talet.

Tabell 2. Organisatorisk hemvist och ideologisk utgångspunkt i relation till svenska modellen

Dokument	År	Hemvist	Utgångspunkt	Centrala antaganden
<i>SOU: Produktivitetsdelegationen</i>	1991	<i>Representanter för Regeringskansliet, näringslivet, fackförbund och akademi*</i>	<i>Teknokratisk reformism</i>	<i>Fasta spelregler räddar svenska modellen.</i>
<i>SOU: Lindbeck-kommissionen</i>	1993	<i>IIES, SNS & Uppsala universitet</i>	<i>Institutionell liberalisering</i>	<i>Svenska modellen har slutat fungera, ny modell med fria marknader och mindre offentlig sektor behövs.</i>
<i>LO:s Ekonomiska utsikter</i>	1993	<i>Landsorganisationen</i>	<i>Stabiliseringspolitisk reformism</i>	<i>Stabilisera ekonomin för att rädda svenska modellen.</i>
<i>SNS Konjunkturråd</i>	1993	<i>SNS</i>	<i>Marknadsdisciplin</i>	<i>Fasta spelregler och marknadsdisciplin räddar svenskamodellen.</i>
<i>SNS: Det svenska experimentet</i>	1998	<i>SNS</i>	<i>Bakåtblickande systemkritik</i>	<i>Modellen som den formulerades under sent 1960-tal och utvecklades under 1970-talet fungerade inte.</i>
<i>LO:s Ekonomiska utsikter</i>	1998	<i>Landsorganisationen</i>	<i>Facklig systemkritik</i>	<i>Svenska modellen kräver mer än stabiliseringspolitik för att överleva.</i>

Dokument	År	Hemvist	Utgångspunkt	Centrala antaganden
<i>LO:s Ekonomiska utsikter</i>	1999	<i>Landsorganisa- tionen</i>	<i>Facklig reformism</i>	<i>Svenska modellen kräver långsiktiga tillväxtreformer för att överleva.</i>
<i>SNS: Ekonomirådets rapport</i>	2000	<i>SNS, IIES</i>	<i>Slå vakt om institutionella liberaliseringar</i>	<i>Svensk ekonomi fungerar betyd- ligt bättre, men problem återstår.</i>
<i>SOU: Produktivitäts- kommissionen</i>	2025	<i>ESV, IFAU, Chalmers, Örebro universitet, IFN, HFI & Lif**</i>	<i>Teknokratisk reformism</i>	<i>Reformerna på 90-talet bidrog till gynnsam ekono- misk utveckling som bröts efter 2008. Marknads- modeller ej till- räckliga för ökad produktivitet som för 30 år sedan.</i>

*Finansdepartementet, Statistiska centralbyrån, Statens energiverk, Nutek, Svenska arbetsgivareföreningen, Landsorga-
nisationen, Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning, Tjänstemännens centralorganisation, Kungliga Tek-
niska högskolan, Stockholms universitet, Karolinska universitetet, Göteborgs universitet, Handelshögskolan i Stockholm.

**Ekonomistyrningsverket, Institutet för arbetsmarknads- och utbildningspolitisk utvärdering, Chalmers högskola, Örebro
universitet, Institutet för näringslivsforskning, Handelsn forskningsinstitut, Läkemedelsindustriföretagen.

Det mest intressanta att notera, vilket säkerligen påverkar slutsatserna, är sam-
mansättningen av Produktivitätsdelegationens expertgrupp jämfört med Eko-
nomikommissionens grupp. I Produktivitätsdelegationen gäller fortfarande den
äldre, mer korporativa sammansättningen av organiserade intressen. Den har
också en betydligt bredare flora av akademiska institutioner representerade. På
så sätt är det även intressant att notera hur dess slutsatser låg mer i linje med så-
väl SNS Konjunkturråd som LO-ekonomerna. Jag tolkar det som att 1990-talets
politiska samförstånd kunde formas i den här myllan, även om en sådan slutsats
givetvis skulle behöva mer material som beskriver det politiska beslutsfattandet
för att vara helt solid. Det ligger utanför den här rapportens omfång, men kan
ändå fungera som en rimlig hypotes om var man ska leta efter rötter till årtion-
dets intressekoalitioner.

Ytterligare en intressant iakttagelse är att den senaste Produktivitätskommis-
sionen, som diskuteras allra sist i det här avsnittet, återgår till Produktivitätsdele-
gationens teknokratiska reformism i stället för att spegla Ekonomikommissionens
mer omvälvande systemkritik. Då är det lättare att förstå Ekonomikommissionen
som en relativt sett avvikande SOU. I en sådan kontext kan den nästan ses som
ett debattinlägg, vilket placerar den längre ifrån politiskt acceptabla kompro-
missier. En viktig skillnad mellan Produktivitätsdelegationen och Produktivitäts-

ommissionen är dock avsaknaden av fackliga representanter i den senare. Den innehåller också färre akademiska representanter. På så sätt kan den sägas spegla samhällslivet i mindre utsträckning än sin föregångare från 1991.

Till sist går det att se ett skifte mellan Ekonomikommisionen och Ekonomirådet å ena sidan och LO-ekonomerna å andra sådan, där de förstnämnda är mycket missnöjda under det tidiga 1990-talet men successivt börjar berömma svensk ekonomi mer. LO-ekonomerna är i stället av åsikten att svensk ekonomi behöver stabiliseras vid 1990-talets början och inte utsättas för stora reformförsök under brinnande kris, men söker vid slutet av årtiondet efter ett nytt samförstånd. Det här skiftet i utgångspunkter och antaganden speglar på ett konkret sätt den politiska förändringen som skedde under 1990-talet.

Jämförelse med beskrivning av nuläget

Avslutningsvis diskuteras ovanstående genomgång i kontrast till den senaste Produktivitetskommissionen (SOU 2025:96). Kommissionen skriver i sitt slutbetänkande att: ”Produktivitetskommissionen delar den gängse bilden att reformerna på 1980- och 1990-talen var nödvändiga och avgörande för Sveriges därpå starka produktivitetstillväxt. De principer som låg bakom reformerna bör fortsatt värnas” (s. 20).

Vidare skriver författarna om de reformer som började genomföras på 1980- och 1990-talen att: ”Flera av reformerna baserades på förslag från Produktivitsdelegationen (SOU 1991:82) och Ekonomikommisionen (SOU 1993:16, även kallad Lindbeckkommissionen). Dessa utredningar arbetade utifrån en problembild som väsentligen skiljer sig från dagens situation. Även om Sverige på 1980-talet hade en betydande varuhandel med utlandet var vi i andra aspekter betydligt mindre integrerade med omvärlden. Vi stod utanför EU och den svenska ekonomin hade större inslag av offentlig produktion och statlig inblandning än många andra OECD-länder. /.../ Mycket inspiration gick vid den tiden att hämta från länder där mer marknadsbaserade system hade skapat förutsättningar för en starkare ekonomisk utveckling. Produktivitsdelegationen 1991 föreslog en bred strategi med fokus på ökat omvandlingstryck genom förbättrad konkurrens och ökad internationalisering samt starkare drivkrafter för arbete, utbildning, sparande och investeringar. /.../ Reformerna bidrog till den höga produktivitetstillväxten i Sverige under perioden 1995 till finanskrisen 2008–2009” (s. 19–20).

Det är här frågan om vad som är hönan och vad som är ägget dyker upp. Genomgående i undersökningen har historieskrivningar liknande den som reproduceras i Produktivitetskommissionens slutbetänkande formulerats. Det har också gått att se en sammansmältning av perspektiv från Ekonomikommisionen, Produktivitsdelegationen, SNS Konjunkturråd och LO-ekonomerna, men särskilt väl mellan Produktivitsdelegationen och SNS Konjunkturråd. Det går att

ha som utgångspunkt att 1990-talets politiskt acceptabla reformer hämtades ur denna mylla. Det innebär också att den väg som valdes också måste ses som roten till 1990-talets produktivitetstillväxt, för någon annan jämförelse finns inte. Vi kan helt enkelt aldrig få reda på om någon annan reformväg hade lett till samma, eller bättre, resultat.

På så sätt är det intressant att se Produktivitetskommissionen skriva fram en systembevarande beskrivning av 1990-talets reformer. Det är samma modell som formulerades i skiftet 1980- och 1990-tal som i stora drag ska fortsätta gälla. Den stora skillnaden mot då är att de marknadsexpanderande reformer som gjorde på 1980- och 1990-talen inte kan återupprepas. På det sättet är Produktivitetskommissionen betydligt mindre radikal än de tidigare SOU:erna.

Samtidigt är det en väldigt intressant utsaga. Den innebär att den produktivitetstillväxt som marknadsreformerna eventuellt bidrog till var en engångshändelse. Jämför med Keynes utsaga om att ju rikare land, desto mer krävs för att få dess ekonomi att växa ännu mer. Även avregleringar och privatiseringar kan på så vis tänkas ha avtagande nytta. Fokus på omvandlingstryck, som var ett återkommande tema i de tidigare dokumenten, innebär att inte stanna i en given tillväxtmodell när den slutar fungera. Ett samhälle som strävar efter ökat välstånd måste hela tiden vara berett på att pröva nya modeller.

Frågan som Produktivitetskommission i sin historieskrivning därmed duckar för är om det är möjligt att hitta en ny modell inom samma politiska kompromiss som drev fram 1980- och 1990-talets reformer. Dokumenten från den tiden visar på olika grader av vilja att driva fram helt nya politiska kompromisser, där varken de mest radikala eller de mest försiktiga linjerna vann gehör. Kanske hade kommissionen behövt kosta på sig att vara mer systemkritisk i sin historieskrivning för att nå ut med sitt budskap. Svårigheterna att enas om en ny tillväxtmodell börjar annars likna oförmågan att hitta ett nytt samförstånd under 1970- och 1980-talen, vilket pekar mot att kommande årtionde är vidöppet vad gäller att skapa nya politiska kompromisser.

Slutord

Den här rapporten landar inte i några konkreta policyförslag eller någon direkt utsaga om huruvida 1990-talets politiska förändringar var bra eller dåliga. Beroende på hur man ställer sig politiskt kommer svaret vara antingen det ena eller det andra. I stället är det intressant att fundera på varför just en uppsättning reformer, i form av mindre omfördelande skattesystem, avregleringar av privat produktion samt privatiseringar av offentliga tjänster och tillgångar samt tillbakagång för korporativa intressen, blev det som anses ha räddat svensk ekonomi.

Hade det varit möjligt att sanera ekonomin och sedan påbörja ett investeringsprogram av bostadsbyggande och infrastrukturprojekt likt efterkrigstidens samhälle? Ska man tro LO-ekonomerna handlade det om att Finansdepartementet och Riksbanken såg för pessimistiskt på den ekonomiska utvecklingen och inte gav politiska reformer av det slaget något utrymme. Tittar man i stället i SNS:s publikationer är det tvärtom alldeles nödvändigt att bryta med det förflutna. I Produktivitetsdelegationens och Ekonomikommissionens respektive slutbetänkanden fanns inte heller mycket till övers för den gamla svenska modellen, även om Produktivitetsdelegationen verkar ha sett något mer positivt på efterkrigstidens modell.

Man kan naturligtvis läsa in ideologiska överväganden i de här skilda slutsatserna. SNS grundades en gång i tiden som motvikt mot arbetarrörelsens ekonomiska efterkrigsprogram och har alltid haft en marknadsliberal utgångspunkt. Sammansättningen i Ekonomikommissionen har två forskningsledare från SNS med i gruppen. LO-ekonomerna har alltid prioriterat sysselsättningsmål och tillväxt i kombination med låg inflation. Produktivitetsdelegationen och -kommissionen speglar sin respektive tids politiska prioriteringar.

Men det finns också en annan aspekt, vilket har att göra med upptagenheten samtliga avsändare har vid just den svenska modellen och historieskrivningen kring den. De ekonomiska rekommendationerna är nästan lika mycket färgade av denna som de är av realekonomiska hänsyn. 90-talskrisens mest omvälvande effekt på det svenska samhället är just synen på den svenska modellen och vad den bör innehålla.

Där är det intressant att se en viss uppdelning mellan 1950- och 1960-talens modell med betydligt mindre offentlig sektor och 1970-talets modell när offentlig sektor expanderar i allt snabbare takt. I kritiken mot den svenska modellen uppfattar jag det som att den framför allt riktar sig mot den senare modellen, medan den tidigare kommer lindrigare undan. Det betyder att det aldrig har funnits en enhetlig svensk modell, utan att denna är en mer flexibel ram kring den ekonomiska politiken än vad historieskrivningen i de undersökta dokumenten illustrerade.

Där är det till sist också intressant att jämföra Produktivitetskommissionens ut-saga om att de reformer som syftade till att få marknader att växa under 1980- och 1990-talen har svårt att upprepas på samma sätt igen. Dåtidens reformer kan ha varit engångshändelser och som inte enkelt kan överföras till nya ekono-misk-politiska utmaningar. I grunden innebär det att den stora lärdomen från 1990-talet bör vara att den svenska modellen, oavsett under vilket årtionde den är formulerad, inte får stelna till en fossil från en svunnen tid.

Referenser

Litteratur

- Agell, J. (1996). Why Sweden's Welfare State Needed Reform. *The Economic Journal*, 106(439), 1760–1771.
<https://doi.org/10.2307/2235216>
- Ahlström, G., & Carlson, B. (2006). *Vägval i valutafrågan: Sverige och Bretton Woods* (1. uppl.). SNS förlag.
- Andersson, J., Glover, N., Husz, O., & Heidenblad, D. L. (Red.). (2023). *Marknadens tid: Mellan folkhemskapitalism och nyliberalism*. Nordic Academic Press.
- Baccaro, L., Blyth, M., & Pontusson, J. (Red.). (2022). *Diminishing returns: The new politics of growth and stagnation*. Oxford University Press.
- Berman, E. P. (2022). *Thinking like an economist: How efficiency replaced equality in U.S. public policy*. Princeton University Press.
- Blyth, M. (2002). *Great transformations: Economic ideas and institutional change in the twentieth century*. Cambridge University Press.
- Blyth, M. (2003). Structures Do Not Come with an Instruction Sheet: Interests, Ideas, and Progress in Political Science. *Perspectives on Politics*, 1(4), 695–706.
- Campbell, J. L., & Pedersen, O. K. (2014). *The national origins of policy ideas: Knowledge regimes in the United States, France, Germany, and Denmark*. Princeton Univ. Press.
- Ekdahl, L. (2001). *Mot en tredje väg: En biografi över Rudolf Meidner. Del 1: Tysk flykting och svensk modell*. Arkiv Förlag.
- Erixon, L. (Red.). (2003). *Den svenska modellens ekonomiska politik: Rehn-Meidner-modellens bakgrund, tillämpning och relevans i det 21:a århundradet*. Atlas i samarbete med Fackföreningsrörelsens institut för ekonomisk forskning (FIEF) och Arbetarrörelsens arkiv och bibliotek (ARAB).
- Erixon, L. (2020a). Att legitimera en ny ekonomisk politik. *Den nationalekonomiska svartmålningen av svensk ekonomi under 1970- och 1980-talen* (s. 163–188).
- Erixon, L. (2020b). The Stockholm School in a new age – Erik Lundberg's changing views of the Rehn-Meidner Model. *The European Journal of the History of Economic Thought*, 1–28.
- Fourcade, M., Ollion, E., & Algan, Y. (2015). The Superiority of Economists. *The Journal of Economic Perspectives*, 29(1), 89–113.
- Gayon, V. (2017). Debating International Keynesianism: The Sense of the Acceptable and the Neoliberal Turn at the OECD. *Annales. Histoire, Sciences Sociales*, 72(1), 113–156.
<https://doi.org/10.1017/ahsse.2018.21>
- Gordon, R. J. (2017). *The rise and fall of American growth: The U.S. standard of living since the Civil War* (Ninth printing, and first paperback printing, with a new afterword by the author). Princeton University Press.
- Haffert, L. (2019). Permanent budget surpluses as a fiscal regime. *Socio-Economic Review*, 17(4), 1043–1063.
<https://doi.org/10.1093/ser/mwx050>
- Helleiner, E. (1994). *States and the Reemergence of Global Finance: From Bretton Woods to the 1990s*. Cornell University Press.
- Henrekson, M. (1996). Sweden's Relative Economic Performance: Lagging Behind or Staying on Top? *The Economic Journal*, 106(439), 1747–1759.
<https://doi.org/10.2307/2235215>
- Johansson, A. L., & Magnusson, L. (2020). *LO: 1900-talet och ett nytt millenium*. Atlas.
- Jonung, L. (1999). *DS 1999:9 Med backspegeln som kompass—En ESO-rapport om stabiliseringspolitik som läroprocess*.
- Jonung, L. (2000). Från guldmyntfot till inflationsmål – Svensk stabiliseringspolitik under det 20:e seklet. *Ekonomisk debatt*, 28(1), 17–32.
- Katzenstein, P. J. (1985). *Small states in world markets: Industrial policy in Europe*. Cornell University Press.
- Keynes, J. M. (1936). Allmän teori om sysselsättning, ränta och pengar (Ny utg. 1994). Bokförlaget Pontes.

- Korpi, W. (1996). Eurosclerosis and the Sclerosis of Objectivity: On the Role of Values Among Economic Policy Experts. *The Economic Journal*, 106(439), 1727–1746. <https://doi.org/10.2307/2235214>
- Lindbeck, A. (Red.). (1993). *Nya villkor för ekonomi och politik: Ekonomikommisionens förslag*. Allmänna Förlag.
- Lindbeck, A. (1998). *Det svenska experimentet. SNS*.
- Lindberg, E. (2024). *Det ekonomisk-politiska spelet: Konkurrens om idéproduktion i ett svenskt landskap av ekonomiska experter och politiska beslutsfattare 1962–1990*. Acta Universitatis Upsaliensis (127). Uppsala University, Department of Economic History.
- Lundberg, E. (2010). *The development of Swedish and Keynesian macroeconomic theory and its impact on economic policy*. Cambridge University Press.
- Major, A. (2014). *Architects of austerity: International finance and the politics of growth*. Stanford University Press.
- Mudge, S. L. (2018). *Leftism Reinvented: Western Parties from Socialism to Neoliberalism*. Harvard University Press.
- Nilsson, G. B. (1988). Historia som humaniora. *Kronos: historia i skola och samhälle*, (2), 3–16.
- Ryner, J. M. (Red.). (2014). *Capitalist restructuring, globalization and the third way: Lessons from the Swedish model*. Routledge.
- Schmidt, V. A., & Thatcher, M. (2013). *Resilient liberalism in Europe's political economy*. Cambridge University Press.
- Schön, L. (2007). Technological Shifts and Convergence in a European Perspective since 1950. *Scandinavian Economic History Review*, 55(3), 222–243. <https://doi.org/10.1080/03585520701768701>
- Schön, L. (2014). *En modern svensk ekonomisk historia: Tillväxt och omvandling under två sekel* (4., [omarb. och uppdaterade] uppl.). Studentlitteratur.
- Stråth, B. (1998). *Mellan två fonder: LO och den svenska modellen*. Mediaprint.
- Ståhl, I., Wickman, K., & Arvidsson, C. (1993). *Suedosclerosis* (1. uppl.). Timbro.
- Svensson, T. (2002). Globalisation, Marketisation and Power: The Swedish Case of Institutional Change. *Scandinavian Political Studies*, 25(3), 197–229.
- Thelen, K. (2014). *Varieties of liberalization and the new politics of social solidarity*. Cambridge University Press.
- Ullenhag, K. (1998). *I takt med tiden: SNS åren 1948–1998*. Studieförbundet Näringsliv och Samhälle.
- Westerberg, R. (2020). *Socialists at the Gate: Swedish Business and the Defense of Free Enterprise, 1940–1985*. Stockholm School of Economics.
- Östberg, K. (2008). Sweden And The Long '1968': Break or Continuity? *Scandinavian Journal of History*, 33(4), 339–352. <https://doi.org/10.1080/03468750802472554>

Källor

Officiella dokument

- Produktivtetsdelegationens slutbetänkande (SOU 1991:86)
- Ekonomikommisionen slutbetänkande (SOU 1993:16)
- Produktivtetskommissionen slutbetänkande (2025:96)

Tryckta dokument

- Ekonomisk information från LO-ekonomerna. (1993). *Ekonomiska utsikter våren 1993*. Landsorganisationen.
- Ekonomisk information från LO-ekonomerna. (1998). *Ekonomiska utsikter våren 1998*. Landsorganisationen.
- Ekonomisk information från LO-ekonomerna. (1999). *Ekonomiska utsikter vintern 1999*. Landsorganisationen.
- Lindbeck, A. (1998). *Det svenska experimentet*. SNS Förlag.
- Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. (1993). *Konjunkturrådets rapport 1993: Fast kurs med flytande krona*. SNS Förlag.
- Studieförbundet Näringsliv och Samhälle. (2000). *Ekonomirådets rapport 2000: Politisk makt med oklart ansvar*. SNS Förlag.

arena idé

**Facken inom industrins
produktivitetskommission**